

priño si

Ante Katalinić

MARIOLOŠKA USMJERENJA
BARTULA KAŠICA (1575.–1650.)

Isusovac Bartul Kašić dobro je poznato ime u povijesti hrvatske kuhure. Prije nekoliko godina svečano smo slavili 400. obljetnicu njegova rođenja. On je u našoj javnosti slavan i dobro poznat kao pisac prve hrvatske gramatike. Međutim, o Kašiću kao marijanskom ili mariološkom piscu jedva da je tko uopće nešto i čuo. A ipak je on mnogo pisao o Mariji. To Kašićevo pisanje, doduše, uglavnom nije bilo izvorno njegovo, radilo se manje-više o prijevodima sa stranih jezika, ali sve to prešutjeti značilo bi nanijeti Kašiću nepravdu, značilo bi zanemarivanje proučavanja hrvatske marijanske literature, pogotovu stoga što nam je na tom području Kašić ostavio također stranica koje su izvorno njegove.

«... mome narodu . . . očitovati veličastvo i
priveliko mogućstvo . . . Dvice Bogorodice M'arie»

Institutiones linguae illjricae Roma, 1604. To Kašićevo djelo prva je gramatika hrvatskoga jezika. Zbog toga djela postao je Kašić slavan čovjek. Ali ne smijemo zaboraviti da je to prvo njegovo djelo početak njegova književnog rada. Kad je napisao i tiskom izdao tu gramatiku, imao je Kašić tek 29 godina, nije bio završio teološke studije i još nije postao svećenikom. Poslije te gramatike, pisane na latinskom, Kašić

je napisao, odnosno preveo ili sastavio, te tiskom izdao još četrnaest knjiga ili knjižica.

Izuzevši *Institutiones linguae illjricae*, sva ostala Kašićeva djela napisana su na hrvatskom jeziku i spadaju na područje religiozne knjige, uglavnom u krug pobožne pučke literature. Pa ako se njegov književni rad već kretao na tim prostranstvima, posve je razumljivo što nije mogao mimoći marijansku knjigu. I doista, Kašić je izdao dva djela koja govore samo o Mariji: *Život pričiste Bogorodice*, te knjigu *Istoria loreтана*. Inače, gotovo u svim ostalim svojim knjigama Kašić, više ili manje, bar nešto piše i o Mariji.

U knjizi *Istoria loreтана* Kašić napominje koja ga nakana vodi dok piše o Mariji: »... mome narodu ... očitovati veličastvo i praveliko mogućstvo ... Dívce Bogorodice Marie« (Pridgovor, str. 2).

U svim svojim vjersko-poučnim knjigama, Kašić je izrazito pučki pisac. Istim putem stupa i kada piše o Mariji. Zbog toga bi bilo promašeno u njegovim knjigama tražiti neke duboke teološko-mariološke misli. Ali to nikako ne znači da ne možemo govoriti o mariološkim usmjerenjima Bartula Kašica. Ne smijemo smetnuti s uma da je ipak napisao dvije knjige koje govore o Mariji. Premda te knjige nisu bile izvorno njegove, Kašić je ipak s njima utemeljio hrvatsku tiskanu marijansku literaturu. Budući da je o Mariji pisao hrvatskim jezikom i pučkim načinom, nema sumnje da je prilično utjecao na proširivanje i produbljivanje pobožnosti prema Gospi u hrvatskom narodu, posebno u južnohrvatskim krajevima. U rukopisu nam je ostavio prekrasni iscrpni izvještaj o Gospinu svetištu u Olovu.

Budući da je Kašić kao pučki misionar svojim propovijedanjem i kao čovjek od pera svojim pisanjem kroz dugi niz godina svojem narodu priopćavao »veličastvo i praveliko mogućstvo Dívce Bogorodice Marie«, sigurno je da je u tom radu za Marijinu slavu imao i neke svoje ideje, svoj stil, svoja teološka usmjerenja. O svemu tome želimo u ovom prikazu bar nešto reći.

»Život pričiste Bogorodice

Dvije Kašićeve knjige govore isključivo o Mariji: *Istoria loreтана* (Rim 1617.) i *Život pričiste Bogorodice* (Rim 1637.). Kako vidimo, povijest loretske kućice izišla je čitavih dvadeset godina prije Marijina životopisa. Međutim, budući da je *Život pričiste Bogorodice* najvažnije Kašićevo djelo napisano o Mariji, zbog toga ga najprije obrađujemo.

Život pričiste Bogorodice potpuno je samostalno djelo, ali ga Kašić nije izdao u posebnoj knjižici, nego u jednom svesku skupa s Isusovim životopisom. Na naslovnoj stranici čitavog sveska čitamo naslov;

život Gospodina našega Isukrsta.
Upisa ga Bartolomeo Kašić, Pažanin,
pop bogoslovac Reda Družbe Jesusove,
penitencir Ilirik u S. Petru.
In Roma, 1637.

U toj Kašićevoj knjizi Isusov životopis ispisan je od str. 1. do str. 81., uključno. U istom svesku nalazi se i Marijin životopis, obrađen posve samostalno od Isusova životopisa pa moramo reći da je to posebna knjiga. Ima vlastitu naslovnu stranicu s natpisom:

Život pričiste Bogorodice,
vazda Divice Marie,
Majke Isukarstove, Gospoje naše.

Marijin životopis u ovome svesku počinje sa str. 81., a završava sa str. 119.

Kašić je to svoje djelo (životopis Isusov i Marijin) posvetio dobročiniteljici, dubrovačkoj patricijki Jaki Kaboga. U posveti priznaje da je djelo »upisao i pripisao... iz pisma talijanskog počt. oca Petra Ribadenera od Reda našega...«

Kašić nam, daikle, sam kaže tko je pravi autor djela. To je Petar Ribadeneira (1526.—1611.), jedan od prvih učenika sv. Ignacija. Ribadeneira je na španjolskom jeziku napisao životopis Isusov i Marijin, te životopise mnogih drugih svetaca. Ribadeneirini životopisi spadaju među najbolje životopise onoga vremena,¹ a prevedeni su na različite jezike, posebno na latinski, u više izdanja.

Odmah moramo naglasiti da Kašićev Marijin životopis nije nikako obični prijevod Ribadeneirina djela. Možda je taj Kašićev rad najbolje nazvati prerađenim prijevodom. A za nas koji želimo Bartula **Kašića** promatrati sa stajališta mariologije ta je činjenica i te kako važna. Kašić se zna češće udaljiti od Ribadeneire da bi mogao iznijeti vlastite marijanske, odnosno mariološke misli, a nas baš to posebno zanima.

Da ne postoji ni jedan drugi motiv koji bi nas nukao i silio da o Bartulu **Kašiću** pišemo s marijansko-mariološkog stajališta, dostatna bi za to bila ova činjenica: Kašić je napisao prvi tiskani životopis bi. Djevice Marije na hrvatskom jeziku! Nije to mala stvar. Pogotovu ako to njegovo djelo promotrimo još i s književno-jezičnog stajališta. Kad je Kašić napisao Isusov i Marijin životopis, bio je na vrhuncu svojeg jezično-izražajnog razvitka, pa je njegov hrvatski jezik u tim djelima izvanredno lijep i svjež.² Čovjek se mora čuditi koliko je taj Kašićev jezik blizu dana-

¹ Usp. »Ribadeneira, Pedro, S. I.« u *LThK*, Herder, Freiburg 1963., Vili, svezak, stupac 1281—1282.

² Usp. MIHOVIL KOMBOL, *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*. Izd. MH, Zagreb 1945., str. 206—207, 213.

šnjem modernom hrvatskom jeziku. Inače su ta djela pisana štokavsko-ikavskim narječjem.

Spomenuli smo da se Kašić zna češće udaljiti od Ribadeneirina teksta radi toga da bi mogao razviti vlastite misli o Mariji. To udaljšavanje od Ribadeneire najbolje zapažamo u uvodnim pasusima u Marijin životopis. Te Kašićeve uvodne misli nama su vrlo zanimljive, jer čine, dođuše kratku, ali ipak čitavu malu mariologiju. I to mariologiju koju je napisao sam Kašić. Ribadeneira, naime, tih misli na tom mjestu, i u takvom obliku, nema. Zašto je Kašić odmah na prve stranice Marijina životopisa postavio kratki sistematski prikaz marijanskih vjerskih istina? Zato što je smatrao nužnim da hrvatskim čitateljima predoči skup sigurnih vjerskih istina o Mariji, i to prije nego počnu čitati životopis u kojem ima dosta gradiva koje je preuzeto iz pobožnog pripovijedanja i iz apokrifa.

Ribadeneira u svojem uvodu u Gospin životopis, a to znači u prvom pasusu (jedna stranica), govori samo ovo: da je Gospa prečista, sveta Djevica, puna svake milosti, kreposti, vrhunac i zbir slave, dobrote i svetosti, i odmah zatim prelazi na sam životopis, na Gospine roditelje, Anu i Joakima, na Gospino začće itd. Kašić, naprotiv, postupa drukčije." On odmah u prvom pasusu, i dalje, na prvim dvjema stranicama (zbijeno pisano), što je neka vrsta uvoda u Gospin životopis, razvija kratku mariologiju, i to napisanu vrlo solidno, bistro i pravovjerno. Spomenuto je u tim recima sve ono što je u mariologiji osnovno, glavno, najvažnije. I ta njegova mariologija čvrsto je ugrađena u djelo spasenja, u čin otkupljenja, u kristologiju uopće, a sve to s naglašenim biblijskim temeljima Marijina određenja. (Taj Kašićev kratki sistematski prikaz marijanskih vjerskih istina, obradit ćemo kasnije, u posebnom poglavlju.)

Dobro nam je poznato da se Kašić baš ne odlikuje izvornošću u pisanju. Svih četrnaest djela koje je napisao i tiskao na hrvatskom jeziku, prijevodi su ili prerađeni prijevodi sa stranih jezika. Tu neizvornost ne možemo mu zamjeriti, jer je bio dosta okupiran pastoralnim radom kao pučki misionar, kao superior isusovačke rezidencije u Dubrovniku, kao propovjednik i ispovjednik. Mnogo su mu vremena oduzela putovanja po turskoj carevini kamo je službeno odilazio da razvidi položaj katolika. Međutim, uza sva ta opravdanja, ipak moramo priznati da je točno ono što je za Bartula Kašica rekao dr. Mihovil Kombol: »Kašić nije bio stvaralačka priroda.«* Postoji, dakle, mogućnost da je Kašić i onaj svoj mariološki uvod u Marijin životopis od nekoga posudio. Važno je ipak to da je te misli usvojio i prezentirao ih hrvatskom čitatelju na pravome mjestu.

* Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu posjeduje dva stara izdanja Ribadeneirina životopisa Isusa i Marije pa nam nije bilo teško Kašićev prijevod uspoređivati s izvornikom.

* M. KOMBOL, *nav. dj.*, str. 213

Svojim uvodom Kašić Je nesumnjivo nadvisio Ribadeneirin uvod i tadašnjim hrvatskim čitateljima pružio prilično solidan temelj i oslonac za čitanje Marijina životopisa. Uvod poput Kašićeva bilo je i potrebno napisati već i zbog toga što će u životopisu biti različitih podataka uzetih iz Jednostavnog pučkog vjerovanja koje nema ni biblijske ni čvrste tradicijske podloge, makar ta pobožna vjerovanja Ribadeneira prenosio iz govora i propovijedi Otaca i teologa zvučnih imena (Epifanije, Origen, Ambrozije, Andrija Kretski, Jeronim, Teofilakt, Grgur Nisenski, Euzebije, Ildefonsus, Petar Damijanski, Evodije, Beda Venerabilis, Rupert, Bernardo, Simeon Metaphrastes, Gerum Carigradski, Klement I. itd. . .). Ribadeneira imena tih autora i naslova njihovih djela marljivo citira. Ali Kašić to jednostavno ne spominje. (Ne upuštamo se u pitanje koliko među autorima koje Ribadeneira citira ima pseudoautora.)

Kašić je, čini se, teološki oprezniji od Ribadeneire. Iznijet ćemo jedan primjer Kašićeva opreza. Ribadeneira na jednom mjestu govori kako Je poslije Marijina rođenja Bog naredio axkandelu Gabrielu i mnogim anđelima iz njegove družbe da budu čuvari male Marije. Kašić to navodi, a onda u zagradama, dodaje: »Tako govore nikolici sveti Učitelji, i možete bogomilo virovati« (str. 84.). Riječima »možete bogomilo virovati« želi reći: Ne morate. Na taj način izražava misao da se ne radi o objavljenoj istini.

Poslije vlastitog uvoda, Kašić piše životopis BI. Dj. Marije, slijedeći vjerno Ribadeneirine ideje, zamisao, raspored gradiva, način pisanja. Ukratko rečeno, Kašić prevodi životopis koji Je napisao Ribadeneira. Ne možemo reći da to nije prijevod. Međutim, ipak je taj prijevod vrlo inteligentno predstavljen hrvatskoj javnosti. Nije ropski nego slobodan prijevod. Rečenice su tako pravilno građene, jezik tako lijep i svjež da se čini kao da Je djelo pisano izvorno hrvatski. Nešto slično možemo reći i za teološko-idejne elemente tog životopisa. Makar Je osnovni religiozno-mariološki ton djela očito Ribadeneirin, ipak ga je Kašić mjestimice prošarao svojim izvornim mislima, posebno u uvodu (kratka mario-logija) i završetku (izvještaj o Olovu).

To što je ovaj Kašićev, odnosno Ribadeneirin Marijin životopis, pun podataka za koje ne bismo mogli reći da su biblijskog porijekla, ili da se temelje na općeprihvaćenoj Predaji, posve nam Je razumljivo kad znamo u kojem je povijesnom razdoblju napisan i kad imamo na umu da se radi o pučkoj pobožnoj literaturi, a ne o katehetskim ili znanstveno-teološkim priručnicima.

Uza sve to moramo naglasiti da Je taj Marijin životopis, a pogotovu Kašićev prijevod, kad se već radi o iznošenju stvarnih marijanskih vjerskih istina, vrlo precizan, točan i jasan. Kašić u tim slučajevima zna biti oštrouman i dubok. Čujmo što Kašić piše kad govori o začecu male Marije:

Čudnovato milošću Božjom bi ona začeta bez griha istočnoga, napunivši nju Bog svemogućí u oni isti čas i hip, u koji ujedini

dušu od ništa stvorenu s tilom, tolikom obilnošću milosti svojih, koliko se pristojše da ima Pričista Majka ona, koja biše odlučena biti Mati Božja, i koja imaše smečiti i satrti zmiye paklene oholu glavu (str. 84.).

Kašić se, prevodeći Ribadeneirin životopis, voli udaljiti od izvornika, da bi ono što piše bolje rastumačio, razjasnio. Katkad se udalji i radi pastoralnih razloga, na primjer, kad se u životopisu govori o zavjetu čistoće koji je položila mala Marija. Ribadeneira o tome govori kratko. Kašić, naprotiv, želeći što pozitivnije djelovati na svoje suvremenike, piše o tome više. (Te Kašićeve ideje razrađujemo u posebnom poglavlju.)

Kad se opisuju važnija otajstva Marijina života, Kašić je u svojem prijevodu mnogo topliji, srdačniji, bogatiji, obilatiji od Ribadeneire. Od običnog prevodioca pretvara se u samostalnog izvjestitelja i tumača. Pogledajmo to u jednom primjeru. Opisuje Blagovijest, Utjelovljenje Božjeg Sina. Marija je upravo izgovorila riječi: »Evo službenice Gospodnje, neka mi bude po riječi tvojoj.« Odmah poslije tih riječi Ribadeneira piše ovo:

Vix loqui desiit, cum ecce tibi: Verbum caro factum, et Virgo Mater Creatoris ac Patris sui, immo caeli solique Domina et Regina totius universi. (Rib., str. 129.).

Kašić, međutim, navevši iste Gospine riječi, piše ovako:

Jere taj čas Divica začne Vičnu Rič, Božjega Sina, Boga istinoga i človika Isukarsta, Spasitelja našega, u pričistoj utrobi, kripostju Duha Svetoga. I ona bi tada prava Majka Boga i človika i stovritelja svoga, a Bog človik bi nje pravi Sin; i učinjena bi Gospoja i Kraljica od neba i od zemlje i oda svih stvari stvorenih (str. 90.).

Kašić je, kako vidimo, izvještaj o događaju na dan Blagovijesti ne samo književno dotjerao nego ga je i teološki proširio i produbio. Kad god se Kašić udalji od izvornika, uvijek ga usavrši i nadvisi.

Kad opisuje Gospino sudjelovanje u Kristovoj mucij, Kašić se ne udaljuje od izvornika. Jednako postupa dok opisuje Kristovu smrt i uskrsnuće. Ribadeneirina teksta točno se drži također dok opisuje Gospinu smrt, njezino uznesenje na nebo i njezinu slavu u nebeskom kraljevstvu.

Kad je već opisao Gospino slavno uznesenje na nebo i njezin boravak u raj, Ribadenerira kratko i jednostavno govori o tome kako Gospa iz svoje slave pomaže nas jadne ljude i nevoljne grešnike, koji smo još u dolini suza. Kašić je u tumačenju te istine izrazitiji i jasniji, te u tom pogledu mnogo toga, sam dodaje. Govoriti o Mariji ukoliko je »naša Odvitnica i Parčica, Gospoja i Kraljica«, to je omiljena Kašićeva tema, to je izrazito njegovo mariološko usmjerenje, pa ćemo o tome posebno i potanje govoriti.

Na, posljednjim dvjema stranicama Marijina životopisa Kašić, sasvim neovisno o Ribadeneiri, govori o onome što mu najviše razveseljuje srce, o Gospinu prošteništu u našim stranama, u Olovu, u Bosni. Tu Gospa među našim narodom čini čudesa, tješi ga svojom prisutnošću i darivanjem Božjih milosti (str. 118.—119.). (Taj Kašićev izvještaj o Olovu donosimo u jednom od slijedećih poglavlja.)

U posljednjoj rečenici Marijina životopisa Kašić od nas traži da Mariji služimo i da je častimo svojim čistim i kreposnim životom:

I neka mi, služeći i časteći nju čisto i kriposno, dostojni se učinimo nje svakih pomilovanja i priobilnih blagodarstva, sada na ovom svitu i vikom na nebesih (str. 119.).

Prvi hrvatski tiskani Marijin životopis doista nije mogao završiti ljepšim mislima, ljepšom željom svojim čitateljima.

»Istoria loretana«

Druga na hrvatskom tiskana Kašićeva knjiga koja govori samo o Mariji jest *Istoria loretana*. Na naslovnoj stranici tog Kašićeva djela čitamo:

Istoria loretana
od sfete kuće Bogorodičine.
Dalmatinski upisa počtovani otac
Bartolomeo Kašić, bogoslovac od
Reda Družbe Isusove.
U Rimu, 1617.

To je Kašićevo djelo napisano za jednostavne vjernike nema u sebi nikakvih učenih teološko-marioloških rasprava. O tom djelu pišemo u posebnom poglavlju. Djelo je pobožni prikaz povijesti Gospine kućice u Loretu i izvještaj o čudesima koja su se dogodila u vezi s tim Gospinim prošteništem.

Ni ovo djelo nije originalno Kašićevo, to je samo slobodni prijevod djela o Loretskoj kućici koje je na latinskom jeziku napisao Kašićev suvremenik, njegov dobar znanac i prijatelj, o. Horazio Torsellino. Kašiću nije ni na kraj pameti da to zataji. U »Pridgovoru« ovoj knjižici ponizno i iskreno daje podatke o postanku i zvorima svoje knjige:

Sliedit ću malomanje u svemu pismu momu Istoriu latinsku koju napisao jes počt. otac Oracio Torsellino, moj dragi prijatelj, budući on pravim i istinim pismom svojim ugodio svim narodom karstjanskm, čoviek vriedan u pismieh mnozieh.. . (Str. 6.).

Torsellinova knjiga ima šest dijelova (a ne pet, kako naši pisci redovito spominju), od kojih je Kašić preveo dva prva dijela. Zašto nije

preveo svih šest? Kašić odgovara: »Ne imajući ja toHko srebra za platit utištenika [tiskara, A. K.], odlučio sam ova dva parva diela ukazati narodu ...« Inače Kašić pri kraju knjige donosi naslove ostalih četiriju dijelova Torsellinove knjige, a također i naslove pojedinih poglavlja svakog dijela.

Premda *Istoria loretana* nije izvorno Kašićeva, premda u njoj nema razrađivanja teoloških misli, ipak je to djelo za nas važno zbog više razloga. Prvi razlog: Živim hrvatskim jezikom tiskana knjiga o Mariji, početkom 17. stoljeća, znači ne samo obogaćivanje, nego jednostavno, stvaranje hrvatske tiskane marijanske literature. Drugi razlog nalazimo u svrsi koju je sebi postavio pisac-prevoditelj, i koju je, ako o tome uopće možemo suditi, u priličnoj mjeri i postigao: povećati u hrvatskom narodu štovanje, pobožnost i ljubav prema Bi. Djevici Mariji. Treći razlog zbog kojeg ovo Kašićevo djelo smatramo za nas važnim nalazimo, kao i onaj upravo spomenuti razlog, u uvodu ili »Pridgovoru« *Istorie loretane*. Taj »Pridgovor« napisao je sam Kašić. U njemu opominje naš narod da ne smije zanemariti štovanje Bi. Djevice Marije, jer zanemarivanje tog štovanja znači naše narodno rasulo. Tu misao hrvatskog pisca, napisanu prije tri i pol stoljeća, ne bismo smjeli nikada zaboraviti.

Jedan od uzroka što su naši krajevi onako grdno stradali od Turaka Kašić vidi u tome što su naši »ljudi i žene zaboravili priblaženu i prislavnu Dievicu Bogorodicu Mariu od Loreta« kojoj su u prijašnjim godinama mnogo hodočastili, slavili je i njoj se za pomoć utjecali. Ove stranice Kašićeva »Pridgovora« knjizi *Istoria loretana*, napisane prije 366 godina, prožete su tako iskrenom i srdačnom odanošću prema Mariji, tako jakom vjerom i tako djetinjim pouzdanjem, da ih ne bi smio mimoići nitko tko bi pisao o temi: Marija i Hrvati. (Više citata iz ovog »Pridgovora« donosimo kasnije, u posebnom poglavlju, gdje obrađujemo Kašićeve misli o Marijinoj posredničkoj ulozi).

»Pojdite, ako možete ...«

Riječima »Pojdite, ako možete!« Kašić preporučuje svojim suvremenicima da hodočaste u Olovo, tada najglasovitije Gospino svetište u Bosni i u našim balkanskim stranama uopće.

Kad već pišemo o Bartulu **Kašiću** kao mariologu, ne smijemo prešutjeti dva njegova izvještaja o olovskom svetištu. U tim izvještajima nalazimo dragocjene podatke o štovanju Marije u našem narodu. Istina je, Kašićevi izvještaji o Olovu nisu jedina pismena svjedočanstva o tom svetištu, koja su k nama stigla iz 17. stoljeća. O Olovu je potanko pisao Splitsanin Atanazije Grgičević, kojega je car Ferdinand poslao u Bosnu da razvidi kako tamo žive kršćani. Grgičević je posjetio Olovo godine 1626. Nekoliko godina kasnije, 1640., Olovo posjećuje o. Pavao Pelicer

iz Rovinja, pa ostavlja izvješće o tom prošteništu i o Gospinoj čudotvornoj slici. O olovskom prošteništu pišu i bosanski biskupi onoga vremena, na primjer biskup o. Jeronim Lučić, kao i biskup fra Nikola Olovčić, rodom iz Olova, koji je svoje rodno mjesto službeno posjetio godine 1672.

Ipak, prije od svih tih izvještaja o Olovu, to Gospino svetište opisuje nam Bartul Kašić, i to prilično opširno. To prvo Kašićevo izvješće o Olovu, napisano je 1613. Međutim, to je izvješće napisano na talijanskom jeziku, i to kao privatna informacija, pa nije u svoje vrijeme ni bilo tiskano. Zbog toga ga nismo ni uvrstili u popis Kašićevih tiskanih djela. Kako je do tog spisa došlo? Kašić je poslao u Rim podatke o don Šimunu Matkoviću, o kojem se radilo da postne biskupom. A don Šimun Matković bio je rodom iz Olova. Njegov otac bio je zaštitnik Gospina svetišta. Don Šimun sudjelovao je u proslavama Velike Gospe u Olovu. Sve nam to Kašić opširno opisuje.[^]

Nas više zanima ono drugo Kašićevo izvješće o Olovu koje je napisao hrvatskim jezikom i izdao ga tiskom. Već smo govorili o tom izvještaju, jer je sastavni dio Kašićeva djela *Život pričiste Bogorodice*, koje je izdano 1637. Nije potrebno ni spominjati koliko je taj izvještaj, ispisan na posljednjim stranicama Marijina životopisa, djelovao na Kašićeve suvremenike. Bilo je to nešto novo, svježe, što im je svjedočilo o velikoj ljubavi presvete Bogorodice prema njihovom naraštaju. Taj je izvještaj poticao u njihovim dušama živu vjeru i čvrsto pouzdanje u dobru Majku i moćnu Zaštitnicu. Donosimo ga u cijelosti:

Pojdite, ako možete, i žudite očima gledati čudnovate stvari, koje se dogđaju svako lito na Veliku Gospu ili Stomorinu, na petnaeste agosta kolovoza miseca po sred Turske zemlje u Bosni, blizu sela Olova imenom. Ovdje ćete viditi kakono se strašno muče vragovi prid onom slavnom prilikom B. Gospe, u Ijudih i ženah karštenih, i jedni ozdravljahu, izgoneći iz njih B. Gospa nečiste hudobe; a družu se muče govoreći u prikazanju njim B. Gospa, da ih ne će tada osloboditi, i naređuje njima, da koji god dan poste i žežinaju, ili kojegod drugo dobro dilo da učine, i da se opet do godišta vrate k njoj, ili do dva, i tada će ih osloboditi; i tako im se događa. (*Život pričiste Bogorodice*, str. 118.—119.)

[^] Ovo Kašićevo izvješće o don Šimunu Matkoviću, izdao je o. Miroslav Vanino (u zborniku *Vrela i prinosi*, Sarajevo 1932., br. 1. Kašićevo izvješće izdano je, kako je pisano, na talijanskom jeziku.

»Bi ova slavna Divica izabrana . . . od
Privišnjega Boga . . .«

Kašićeva mariologija.

Možemo li govoriti o Kašićevoj mariologiji?

Premda Kašić nije bio teolog ni mariolog od zanata, ipak, budući da je relativno mnogo pisao o Mariji, morao nam je negdje ostaviti bar neki sustav svojih misli onjoj, bar neki kratki nacrt svoje mariologije. I doista, učinio je to na dva mjesta, u dvije svoje knjige, u *Životu pričište Bogorodice* i u knjizi *Način od meditacioni i molitve*. Ono što je Kašić u tom smislu iznio u knjizi *Način od meditacioni i molitve*, mnogo nas ne zanima. Na to se ne mislimo osvrnuti. Zašto? To su najobičnije sheme točkaka zarazmatranje. U tim točkama doista je sadržana kao neka mala mariologija, tj. skup lijepo i logički poredanih vjerskih istina o Mariji. Ali, te su istine tamo doista samo natuknute s par riječi, a nipošto, dapače, nimalo obrađene. Osim toga, te sheme, manje-više, sigurno nisu Kašićeve, od nekoga ih je posudio. Jedan od tih predložaka za razmatranje nosi naslov: »U subotu, (meditacion) od B. Dievice Marie« (str. 70.—71.). Naslov druge sheme glasi: »Meditacion od Dignitadi i od Veličastva Blažene Gospe D. Marie« (str. 84.—85.). Osim tih shema za razmatranje o Mariji, u kojima se marijanske vjerske istine nižu sistematski jedna za drugom, ima u ovoj Kašićevoj knjižici razmatranja koja obrađuju samo pojedini marijanski misterij. Ta je razmatranja Kašić jednostavno preuzeo iz knjižice *Duhovne vježbe* sv. Ignacija, ili od kojeg drugog autora. Naslov knjižice kaže nam da je *Način od meditacioni i molitve*: »pokupljen . . . po počtovanom ocu Bartolomeu Kašiću«. Doista »pokupljen« je odasvud.

Ako u Kašićevim djelima želimo naći njegov vlastiti prikaz njegovih marioloških misli, njegovu, makar kratku, mariologiju, onda moramo pročitati prve stranice njegova *Životopisa pričište Bogorodice*. To je Kašićev uvod u Marijin životopis. O tom uvodu, o toj Kašićevoj mariologiji već smo govorili. Iznosimo je u cijelosti:

U vrime ono dobročesno dojde i oni dan blagoslovljeni, u koji se imaše Bog učiniti človik, i kada biše odlučio svemogućí vični Sin Božji, Bog, obući haljinu puti naše, za osloboditi vas narod človičanski od griha i od sužanjnska vražjega, u kome se nahodjaše. Biaše Bog stvorio človika urešena mudročću i kripošću. Učinio ga biše od svih stvari stvorenih gospodara i hotiaše darovati samoga sebe. Htiaše ga sjediniti s sobom toliko tvardo i nerazvezivim zavezajem i uzlom tako, da Bog bude človik, i človik Bog.

Odlučio dakle bieše od vika u ovo vrime blaženo i dobročesno iza svega naroda človičanskoga izabrati jednu Pričistu Divicu imenom Mariu, za ispuniti toliko zamirno i božanstveno Otajstvo,

neka, začevoši on Vičnu Rič, Sina Boga, u utrobi svojoj kripošću svemogućom Duha Svetoga, pričista ga porodi, ostajući vazda Divica, i da bude ona njegova prava Mati, a on nje pravi Sin (str. 81).

Bi ova prislavna Divica izabrana i obrana od Privišnjega Boga izmeju svih žena, kakono najčišća i najsvetija oda svih koje se bihu rodile, ili se imahu kadar roditi na svitu..

Hotio je još Bog, da bude od rodbine Davidove, koji bi Kralj Izraelski, i od roda i kolina Abrama Patriarke. Jere ovoj dvojici biaše obećao isti Gospodin Bog, da će se roditi Mesija (to jest Spasitelj od svih ljudi i svega naroda človičanskoga) od njih roda i karvi. . . . Jest dakle ova stvar jedna stvorena u koj Previšnji Bog očitovao jest veličinu Dobrote svoje, i mudrosti, i svemogućstva. Ove Divice sveti život u svakih kripostih izvarstan, kratkim pismom ispisati ćemo, bivši bio Božje čudo pričudnovato i varhuzamirno.

Prisveta vazda Divica Maria Gospoja naša i svega svita, bi začeta bez griha istočnoga čudom svarhunaravskim ... (str. 82.).

To bi bila kratka mariologija, upravo Kašičeva, napisana jednostavno, za kršćanski puk.

Možda nam se na prvi pogled čini da ta mariologija nije bogzna kako sadržajna, ali, ako je potanje promotrimo, vidjet ćemo da doista u sebi sadrži sve osnovne marijanske istine i da je čvrsto ugrađena u kristologiju, u Božji plan o spasenju, otkupljenju i pobožantvenjenju ljudskog roda, te da se želi temeljiti na biblijskoj podlozi. Pokušajmo analizirati Kašičev tekst slijedeći njegove misli uglavnom onim redom kako ih Je on sam iznio:

1. Bog Je odlučio postati čovjekom.
2. Sin Božji odlučio je postati čovjekom da nas oslobodi od grijeha, da nas otkupi.
3. Još jedan razlog Utjelovljenja: da se čovjek visoko uzdigne, sjedini s Bogom, pobožanstveni.
4. Da bi izvršio djelo Utjelovljenja i Otkupljenja, Bog Je od vječnosti izabrao Mariju, htio je da se u njoj, po Duhu Svetom, Sin Božji utjelovi i da ga ona rodi po njegovoj ljudskoj naravi.
5. Marija Je savršeno čista od grijeha (prečista).
6. Marija je vazda Djevica.
7. Marija je prava Božja Majka.
8. Marija s Isusom, prema starozavjetnom Božjem obećanju, od potomstva je Abrahamova, od roda Davidova.
9. Marija je bez grijeha istočnoga začeta.
10. Marija je Gospođa (Gospodarica, Kraljica) ljudi i svega svijeta.

Sve te istine o Mariji iznio je Kašić u svojem uvodu u Marijin životopis. Istinu o Marijinu uznesenju na nebo tu ne nalazimo jednostavno zato što to spada na kraj Marijina životopisa. A tamo će o tome i te kako govoriti. Slično je s istinom o Mariji Posrednici, Odvjetnici, Zavgovornici; u uvodu o tim istinama izričito ne govori, ali ih zato obrađuje na drugom mjestu.

O Kašićevim mariološkim mislima, ukoliko čine neki sustav, ne bi se dalo nešto više reći. Međutim, proučavajući ono što je Kašić napisao o Mariji, otkrivamo dva njegova omiljela idejna mariološka usmjerenja, pa ih moramo posebno obraditi. To činimo u dva slijedeća poglavlja. Prvo usmjerenje: isticanje Marijine čistoće i djevičanstva. Drugo usmjerenje: isticanje Marijine uloge odvjetnice, djelatnice Božjih milosti i naše hraniteljice kod Boga.

»I ona podvignu stig od Divstva«

Kašić ističe Marijinu čistoću i djevičanstvo.

Zašto?

Dobro znamo da Kašić nije, niti želi biti teolog ili mariolog u znanstvenom smislu. On doduše na naslovnim stranicama svojih djela voli iza svojega imena staviti oznaku »bogoslovac«, ali to je samo zato da bi istaknuo kako posjeduje nužnu izobrazbu i kvalifikacije da piše religiozne knjige. Ne želi tim naslovom nikako reći da se stručno bavi teologijom. On je bio na početku svojega svećeničkog života i kroz čitav svoj život ostao je pastoralni radnik, pučki misionar, pisac pobožnih knjiga, dušobrižnik. Eto, s tog asketsko-pastoralnog stajališta, a ne isključivo mariološkog, Kašić ističe Marijinu čistoću i djevičanstvo.

Kad su u Rimu, zbog jezičnih razloga, otezali s dopuštenjem da se tiska Kašićeva knjiga *Perivoj od divstva*, on se na to otezanje tuži. Žao mu je što ne izdaju knjigu s takvim sadržajem danas (kasnorenesansno doba) kad čistoća i djevičanstvo stradaju i propadaju.

Isti pastoralni motiv potiče **Kašica**, dok prevodi Marijin životopis, **da** se malo udalji od izvornika i da više pažnje posveti tim krepostima. Jedan primjer. Kad se u životopisu govori o zavjetu čistoće koji je položila mala Marija, Ribadeneira o tome govori kratko, dok Kašić, naprotiv, želeći što pozitivnije djelovati na svoje suvremenike, piše o tome više. Među ostalim i ovo:

I ona (Marija) podvignu stig od Divstva, malo poznat cvit na zemlji, i za sobom potegnu, i sada poteže naukom svojim, toliko pričište i spametne divojčice na zagrljenje od čistoće. I hotiaše parvo

« MIROSLAV VANINO, *Autobiografija Bartula Kašica*, Zagreb 1940. (pretnuto ;7. *Grade*, Akad. znanosti i umj., Zagreb), str. 125. Također iz drugih izvora.

život isti izgubiti, nego angelsko Divstvo i čistoću. Zato se ona zove Divica od Divica i njih svih Kraljica... Bi B. Majka Bogorodica najprva koja je bez nauka od družih to učinila i Bogu se posvetila zavitom vičnim. Jere se ova slava hranjaše ovoj Gospoži Bogorodici, koja sama Imaše na svitu sjediniti cvit od Divice i plod od Matere (str. 88.).

Da bi što jače naglasio kreposti savršene čistoće djevičanstva Marijina, Kašić često upotrebljava Izraze: »pričista«, »pričista Bogorodica«, »začne Vičnu Rič... u pričistoj utrobi«, »pričista Majka«, »Divica«, »najčišća I najsvetija«, »Divica jest i Mati«, rodila jest bez bolesti (boli)«, »vazda Divica«, »Divica od divica i njih svih Kraljica« itd. Ovi Kašićevi Izrazi I mnogi njima slični nukaju nas da kažemo kako u Kašićevu Isticanju Marijine čistoće i djevičanstva, makar ga na to poticali pastoralni razlozi, jasno otkrivamo jedno njegovo omljelo teološko-mariološko usmjerenje.

»Ona je naša Odvitnica ... Gospoja i Kraljca«

Radi se o drugom Kašićevu teološko-marlološkom usmjerenju: isticanje Marijine uloge Odvjetnice, Djeliteljice Božjih milosti, naše Gospoje i Kraljice, naše Majke I naše Braniteljice kod Boga. Svi su mu ti Izrazi vrlo dragi, pa ih rado upotrebljava. Sve bismo te Izraze, slijedeći Kašićevu misao, mogli sabrati u jedan jedini: Marija je Posrednica svih milosti. Kod **Kašica** baš tako formuliran Marijin naslov ne ćemo naći, ali se po svemu vidi da joj baš to želi pripisati.

O Marijinoj posredničkoj ulozi Kašić potanje piše u dvije svoje knjige, u knjizi *Istoria loretana*, te u djelu *Život pričiste Bogorodice*.

»Pridgovor« knjige *Istoria loretana* napisao je sam Kašić. S velikom boli u duši promatra jadno stanje hrvatskog naroda u onom razdoblju krvavih borbi s Turcima, pa mu pred oči stavlja Mariju, jedino utočište I nadu. Čujmo samoga **Kašica**:

Zamirilo sam [opazio sam, A. K.], eto ide četvrto godišće da su našinci ljudi i žene zaboravili Priblaženu i Prislavnu Dievicu Bogorodicu Mariu od Loreta, hraniteljicu dalmatinsku od starine: udunula se jes ona od našleth starleth užežena ljubav i svakoljetno pohođenje od prisvete kuće Loretane: pomanjkalo jes častenje I počtovanje od B. Gospe, Majke naše. Veoma žalostan razmišljam i vele se tužan u sercu grizem razgledajući sve dalmatinske I slovinske Kralne oda svleth strana potištene, pogerđene i u prah podbie-
ne (str. 2., 3.). Gdie su naši slavni kralji, hercegi, bani, knezovi...? Gdie su vojvode, vitezi i slobodna Gospodstva? Eto nam jedina sama gospoda dubrovačka ostala, jesu. . . Nie vele vremena da su Tur-

ci pod gospodstvo svoje odbili Hercegovinu i veći dio od Dalmacije, budući nas dognali na pomorske kamenite Kraine. Kakono poliveni suzami jedva izgledamo priveliko pogubilište nase (str. 3., 4.).

Istući ja uzrok svega toga, najoh i procienih, da ne može biti ini, nego ovi: jere su se griesi naši uzmnožili bili s nepravdami u oholasti prid Licem Svemogućega Boga; ali (ili), jere nam jes pomanjalo odvitništvo i prijako braniteljstvo od B. Bogorodice Marie od Loreta, pomanjkavši polak naroda našega pohođenje, častnje i počtovanje od prisvete Gospine kuće loretane. Tko ne zna da su stari naši. . . toliko častili i ljubili Gospinu s. kuću u Loretu i da su radi ljubavi od nje ne samo stotine i stotine od ljudi i od žena jedreći priko mora pohodili ju svako godište; paček još u pismieh nahodimo da su ostavili iste svoje gradove, kuće i baštine, ter su došli pribivati i životovati okole vazda prislavne i prisvete Gospine kuće, ostavljajući po smerti ali (ili) sve svoje blago, ali od njega veći dio, vazda prisvetoj Dievici Bogorodici Marii? (str. 4., 5.).

Namislio sam, dakle, na slavu i uzvišenje od s. kuće Bogorodičine, ukazati i ispisati čudnovato od nje odnesenje iz Nazareta Galilejskoga grada . . . na miesto gdje se sada nahodi u tolikoj slavi, častenju i počtovanju oda svieh naroda; jeda bih kako mogao . . . našim . . . priveliko dobro očitovti, probuditi ih, i gorućom ljubavlju uzeti njih serca na toliko korisno i spašeno počitanje i pohođenje od iste s. kuće (str. 5., 6.).

Kašić, dakle, *Istoriju loretanu* piše zato da bi u narodu oživio štovanje i ljubav prema Gospi Loretskoj, da bi nas njezino »odvitništvo i prijako braniteljstvo« spasio od potpune propasti.

Knjigu *Život pričiste Bogorodice* napisao je Kašić dvadeset godina nakon *Istoriae loretane*, pa je razumljivo što su se kroz to vrijeme njegove teološke misli i produbile i jasnije iskrystalizirale. To pogotovu vrijedi za shvaćanje Gospine posredničke uloge kod Boga.

Ribadeneira u Marijinu životopisu vrlo škrto i jednostavno govori o tome kako Gospa iz svoje nebeske slave pomaže jadne i bijedne ljude na zemlji. Kašić se dosta odlučno udaljuje od izvornika pa je u opisivanju Manjine posredničke uloge mnogo izrazitiji i jasniji. On sam dodaje:

Ondi je ona naša Odvitnica i Parčica, Gospoja i Kraljica i Samodržica od neba i od zemlje . . . i kakono virna razdiliteljica od blaga Božjega i od milosti nebeskih, dili ih pribлаго i priobilno svima karstjanima pravovirnim . . . (str. 112.).

Kašić ovdje, kako vidimo, posve jasno pripisuje Mariji naslov naše Odvjetnice i Zaštitnice kod Boga. Dodjeljuje joj, dapače, teološki posve određeni naziv: Razdiliteljice od blaga Božjega i od milosti nebeskih.

Taj naziv znači ono isto što mi danas izražavamo pojmom: Posrednica svih milosti. To je Kašić još jasnije izrekao vlastitim riječima:

Jere ona jest Majka od milosrđa i od svakih milosti, budući ona prava Majka Isukarstova, od koga ishode i ističu svi darovi, sve milosti i dobro Božje svako i sva još blagodarstva duhovna i telesna, pače isto blaženstvo i život vični svima dobrim karstjanom... U čemu poznamo svi, koliko smo đaržani posobito njoj služiti, nju počitati i vazda slaviti, i k njoj se uticati u svako doba, bivši nam ona porodila našega Spasitelja Isukarsta, u kome je vično blaženstvo naše i sva'ko dobro (str. 113.).

Nešto ovdje uočavamo: Kašić rado naglašava da od Marije primamo sve milosti, međutim, kao temelj te njezine posredničke uloge spominje samo Bogomajčinstvo, a šuti o tome kako je ona te milosti suzalužila zajedno s Kristom sudjelujući pod križem u njegovoj mucu. O tome šuti i Ribadeneira.

Nema sumnje da je Kašić, u opisu posredničke uloge koju Marija iz svoje slave danas vrši, širokogrudniji i velikodušniji od Ribadeneire, koji je, u usporedbi s Kašićem, škrt u izražavanju i općenito previše suzdržljiv. Baš zbog toga nam je to čudnije što je Kašić na ovim stranicama životopisa ispustio dvije lijepe usporedbe koje je Ribadeneira donio preuzevši ih od Otaca. To su ove dvije usporedbe: da je Marija »collum« (vrat), preko kojega od glave, Krista, teku milosti u tijelo Crkve; i da je Marija »canalis« (kanal, vodovod), preko kojeg iz izvora života teče u naše duše spasonosni mlaz milosti Kristove. Zašto je Kašić to ispustio? Valjda mu se činilo da su te usporedbe previše »učene« za jednostavne čitatelje njegovih knjiga.

Na kraju Marijina životopisa Kašić donosi kratki opis svetišta Gospe Olovske. U Ribadeneirinu izvorniku, što je razumljivo, o Olovu nema ni spomena. Kašić opisivanjem onoga što se događa u Olovu želi svoj narod još dublje uvjeriti u to da ga Gospa ljubi, da ga ne ostavlja samoga u onim očajničkim borbama s divljom turskom silom, nego dolazi k njemu da ga krijepi u vjeri, da ga pomaže u patnjama, da ga spasi od rasula. Dolazi u njegovu konkretnu životnu sredinu, da mu bude Zaštitnica, Braniteljica, Majka i Djeliteljica svih Božjih milosti.

Na posljednjoj stranici Marijina životopisa Kašić nas još jednom poziva da se utječemo Bi. Dj. Mariji, jer nam Gospodin po njoj dariva sve milosti:

Gospodin naš Spasitelj vazda je darivao i vikom će darivati nama po nje molitvah i molbah svako dobro za spasenje duše i tila potrebno ... (str. 119.).

Kao rezultat istraživanja marioloških usmjerenja Bartula Kašica, možemo zaključiti ovo:

Kašić je u svojim djelima osobito naglasio i marljivo se zauzeo za afirmaciju dviju istina o Mariji:

a) za jednu već definiranu, tj. za Marijino djevičanstvo, i s tim u vezi za Marijino savršeno posjedovanje kreposti čistoće;

b) za jednu istinu, definiciju koje mnogi priželjkuju i očekuju, tj. da je Marija Posrednica svih milosti.

Moramo uvijek imati pred očima činjenicu da se Kašić ne zauzima za te istine teološki stručno, nego na pučko-propovjednički, pobožni način. To Kašićevo zauzimanje svejedno ima i te kako jaku teološku vrijednost, jer je živo svjedočanstvo vjerovanja vremena u kojem je živio.

Bartul Kašić i Lovro Grizogon

Na kraju ovog prikaza Kašićevih marioloških usmjerenja, osvrnut ćemo se na paralelu: Bartul Kašić — Lovro Grizogon. Čini nam se da je to prijeko potrebno. Zašto? Zato što će nam tek tada mnoge osnovne stvari tadašnje hrvatske narodne, kulturne, religiozne i teološko-mariološke sredine biti jasne.

Povlačeći paralelu Kašić — Grizogon, dobit ćemo, makar letimični i više neizravni, ali ipak točniji uvid u položaj Kašićeve mariologije s obzirom na vremenski okvir u kojem se Isretala (prva polovica 17. stoljeća), s obzirom na konkretnu sredinu u kojoj je niknula (isusovački red), s obzirom na teološku kategoriju kojoj je pripadala (vrijeme otpora protestantizmu), te s obzirom na teren kojemu je bila namijenjena (hrvatsko jezično područje).

Zanimljiva činjenica: Bartul Kašić i Lovro Grizogon živjeli su u isto doba, obadvojica su umrla iste godine, 1650., obadvojica su bila Hrvati, obadvojica su bila rodnom iz južne Hrvatske, Kašić iz Paga, Grizogon iz Splita, obadvojica su bila članovi istog reda, isusovci, obadvojica su radila za hrvatski narod; obadvojica žele proslaviti Mariju, a ipak ne zapažamo među njima gotovo nikakve veze, jedan drugoga kao da ne poznaje; u svojim djelima, koliko smo mogli zapaziti, međusobno niti se citiraju, niti spominju.[^] Doista, čudna činjenica.

Kako je do toga moglo doći?

Promotrimo.

Prva okolnost, koja je temeljito udaljila jednog od drugog, jest to što su pripadali različitim isusovačkim pokrajinama. Kašić je pripadao

[^] Moramo spomenuti da Kašić nije ni mogao citirati Grizogona, jer je *Mundus Marianus* (I. sv.) izašao god. 1646., a Kašićevo posljednje tiskano djelo izašlo je god. 1641.

Rimskoj isusovačkoj provinciji (preko Venecije), a Lovro Grizgon Austrijskoj provinciji. Izobrazbu su primili u isusovačkim školama, ali u posve različitim sredinama. Kašić je studirao u Ilirskom kolegiju u Loretu, onda u Rimu. Lovro Grizogon, naprotiv, studrao je u školama svoje isusovačke pokrajine, u Ljubljani, u Olomoucu, Brnu i Grazu. Kašić je radio u Loretu, Rimu i Dubrovniku. Grizogon je radio u Zagrebu, Rijeci, Loretu, Grazu, Beču i u Trstu.

Kako vidimo, i njihova izobrazba i njihovo djelovanje zbili su se u različitim sredinama. Tadašnja raskomadnost Hrvatske odrazila se i na njihovim životnim putovima. Jedini zajednički teren na kojem su se ipak susreli bio je Loreto. Lovro Grizogon bio je tri godine rektor Ilirskog kolegija u Loretu, a baš u to vrijeme Bartul Kašić, petnaest godina stariji od Grizogona, boravio je tamo kao službeni penitencijar (ispovjednik) za hrvatske hodočasnike.«

Različite sredine u kojima su se kretali ostavile su duboki pečat u njihovim djelima i okarakterizirale ih jakim međusobnim razlikama. Lovro Grizogon, kao profesor, rektor dvaju kolegija (Loreto, Rijeka), propovjednik i pisac golemog latinskog učenog teološkog djela, živio je, kretao se i radio uz velike biblioteke u Grazu, Zagrebu, Beču i Trstu. Bartul Kašić, naprotiv, držao je pučke misije po dubrovačkoj republici i okolnim krajevima, bavio se pisanjem, zapravo prevođenjem pobožnih pučkih knjiga, posjećivao je vjerski ostavljene i zapuštene katolike od Smedereva i Beograda, preko Srijema, do Osijeka i Valpova, te ispovijedao u Rimu i Loretu siromašne i napaćene hodočasnike iz hrvatskih krajeva.

Njih se dvojica nisu razlikovala samo po sredinama u kojima su radili i poslovima kojima su se bavili. Bilo je i drugih suprotnosti.

Grizogon je bio izvanredno nadaren, vrlo temperamentan, kretao se na vrhuncima ondašnje evropske izobrazbe, uvijek pun velikih zamisli i sposoban da ih ostvari. O tome nam dovoljno govori njegovo golemo i doista veličanstveno djelo *Mundus Marianus*. Tri sveska, svaki svezak po tisuću stranica, i to najvećeg formata (in folio). Čim i malo zađemo u čitanje tog velikog djela, zapažamo da je Grizogon na razini tadašnje najelitnije evropske izobrazbe. Savršeno poznaje i piše latinskim jezikom, a na tlu humanizma, antike, grčko-rimske kulture snalazi se kao u svojem domu. Bio je solidno izobražen i u prirodnim naukama, ukoliko su u njegovo vrijeme bile razvijene, osobito u astronomiji i botanici. Nadasve je bio dobar teolog i prvorazredan mariolog. U svojem djelu *Mundus Marianus*, koje je ujedno i solidno teološko djelo (prvi svezak) i grandiozna enciklopedija (prva) o Mariji, zadivio nas je veličanstvenom vizijom marijanskog pogleda na svijet. I tu je svoju viziju obrazložio i solidnom metodom pozitivne teologije i dubokim spekulativnim zale-

* M. VANINO, *Autobiografija Bartula Kašica*, str. 7.

tima u sva prostranstva mariologije. Čovjek se mora zapitati: kako je naš čovjek u onim teškim vremenima turskih ratova i protestantskih narsrtaja, kako je mogao napisati onako veličanstvenu sintezu katoličke nauke o Mariji, kako je mogao onako genijalno koncipirati i savršeno obraditi i izraziti glavnu ideju svojeg golemog djela: marijanski pogled na svijet? Grizogonu je čitav svijet, čitav svemir, čitava povijest ljudskog roda, sve je prožeto Marijom, živi za Mariju, kreće se prema Mariji kao prema svojoj svrsi da bi onda preko nje krenulo prema Isusu Kristu i prema Ocu.'

Odgonetku Grizogonova uspjeha moramo potražiti u nekoliko činilaca. Prvi činilac: Grizogonova bogata prirodna inteligencija, izvanredna oštroumnost, pronicavo::, lucidnost, bistrina njegova duha. Drugi činilac: velika, zapanjujuća Grzogonova erudicija. Bezbrojne stranice što su ih Oci i teolozi svih stoljeća ispisali o Mariji, kao i golemo gradivo tadašnjih znanosti svih kategorija, sve je to njemu vrlo dobro poznato. Treći je činilac, čini se, najodlučniji: Grizogonova zanosna, žarka ljubav prema Mariji. Grizogon je bio sav zahvaćen i prožet plamenom ljubavlju prema Božjoj Majci, pa je htio tom vatrom zapaliti i svu svoju okolinu.

Grizogon čitavu stvarnost gleda kroz Mariju i u Mariji. Nema ničega što je stvoreno a da ne bi imalo razlog svojeg opstanka i u Mariji. Marijanski modalitet svega što postoji, ontička položenost čitavog svemira u Mariji, preko Božjeg majčinstva i sudjelovanja u otkupljenju ljudi, — eto, to je glavna idejna potka Grizogonova djela. Marijinom dobrotom, Marijinom ljubavlju i toplinom, blagošću i milosrđem, što su se izjili na ljudski rod, zadahnut je čitav svemir. Marija je osoba u kojoj se zbito Utjelovljenje Božjega Sina, a u tom je Utjelovljenju najdublji smisao svemira. Marija je kozmos u kojem su se sastali Bog i čovjek. Stvoritelj i stvorenje, u kojem su planule zajedničkom vatrom Božja i ljudska ljubav, i ta je vatra potpuno zahvatila Grizogona. Nije ga ostavila sve dotle dok je nije adekvatno izrazio u enciklopediji *Mundus Marianus*.¹

¹ Tri golema sveska Grizogonova djela nose zajednički naslov *Mundus Marianus* (Marijin svijet). Prvi svezak ili prvi dio nosi naslov: *Mundi Mariani Pars Prima. Maria Speculum Mundi Archetypi seu Divinitatis*. Auctore R. P. Laurentio Chrysogono. . . Viennae Austriae (Beč), 1646; Drugi svezak: *Mundus Marianus, hoc est Maria Speculum Mundi Caelestis*. Auctore R. P. Laurentio Chrysogono. . . Patavii (Padova) 1651.; Treći svezak: *Mundus Marianus, sive Maria Speculum Mundi Sublunaris*. Auctore R. P. Laurentio Chrysogono. . . Augustae Vindelicorum (Augsburg) 1712.

Literatura o Grizogonu: PREDRAGOVIĆ JOSIP DI, »Lovro Grizogon i njegov_ 'Mundus Marianus'« u zborniku *Vrela i prinosi*, Sarajevo 1938. ANTE KATALINIĆ, *Kraljevska vlast Marijina u djelu »Mundus Marianus« od Lovre Grizogona* (Doktorska disertacija). Zagreb 1969.; ANTE KATALINIĆ »'Mundus Marianus' a Laurentio Chrysogono conscriptus« u *Marianum*, fase. IV, Romae 1962.; ANTE KATALINIĆ, »Lovro Grizogon — veliki hrvatski mariolog« u zborniku *Kačić, br. IV*, 1971.; ANTE KATALINIĆ, *Veliki hrvatski mariolog Lovro Grizogon o marijanskom nazoru na svijet*. Izd. FTI, Zagreb 1971.

Zadržali smo se na Grizogonu nešto duže zato da bismo njegovu mariologiju mogli usporediti s Kašicevom. Kašić nam se u toj paraleli čini kao pravi sirotan. Njegova mariologija prema Grizogonovoj, čini nam se, više je ništa nego nešto.

To je točno, ali... kad sve malo поближе promotrimo, vidjet ćemo da je Kašić i te kako zaslužan za hrvatsku mariologiju. Od **Kašica** nismo mogli ni tražiti da nam pruži kakvu znanstvenu mariologiju, jer i nije bio profesor, kao što je bio Grizogon, ni mariolog, niti je imao prilike steći veliku erudiciju kakvu je posjedovao pisac djela *Mundus Marianus*. Dok se Grizogon kretao po kulturnim srednjoevropskim gradovima, Kašić je krstario po Balkanu. No, Kašić nije bio neizobražen čovjek. Dapače. On je pisac prve hrvatske gramatike. Ali, zbog poslova koje su mu odredili njegovi pretpostavljeni, njegov jači znanstveni rad s tom je gramatikom započeo i završio. Ipak, istini za volju, moramo priznati da je Kašić u mnogom pogledu, objektivno govoreći, bez obzira na vanjske okolnosti, zaostajao za Grizogonom. Niti je imao Grizogonove inteligencije, ni njegova genijalnog stvaralačkog duha. Nedostatak stvaralačke komponente u **Kašicu** je, kako smo već spomenuli, zapazio i dr Kombol. Učenošću i erudicijom pučki pisac Kašić daleko je iza Grizogona koji je pisao za evropske kulturne krugove.

Međutim, Kašićeva mariologija, makar kako mizerna i jadna, imala je pred genijalnom Grizogonovom mariologijom veliku prednost. Koju? Kašić je pisao na materinskom jeziku, na hrvatskom, za hrvatski narod. Napisao je prvi tiskani životopis Bi. Dj. Marije na hrvatskom jeziku. Tim životopisom i poviješću loretskog svetišta ušao je u krug pisaca koji su utemeljili hrvatsku tiskanu marijansku literaturu. Tim dvjema knjigama i dvama izvještajima o Gospinu olovskom svetištu te s mnogo drugih manjih napisanih refleksija o Mariji Kašić je prilično pridonio širenju Marijina štovanja među Hrvatima. Prilično je uspio u svojoj nakanu da se na čitavom tom području produbi poznavanje Kristove Majke, prečiste Bogorodice, Braniteljice kršćana.

Lovri Grizogonu ove posljednje pohvale ne možemo uputiti. Pisao je isključivo na latinskom jeziku. Hrvatski puk od tog njegova pisanja nije imao gotovo ništa. A ni u evropskoj religiozno-kulturnoj sredini Grizogonovo djelo, premda u sebi izvanredno solidno, vrijedno i uspješno (to svakako moramo reći za prvi svezak *Mundus Marianus*), nije imalo nekog jačeg odjeka. Ostalo je prilično nepoznato. Zašto? Valjda zbog pregolemog opsega triju velikih svezaka koje se jedva tko usudio čitati, a i zbog toga što se u ono doba žilave obrane od protestantskih navala i inače dosta pisalo o Mariji.

Ima još jedna paralela između **Kašica** i Grizogona, koje se, zbog njezine aktualnosti u naše doba, svakako moramo dotaknuti. To je njihov odnos prema imenu hrvatskog naroda kojemu su obojica pripadala i na čijem su području radili. Doduše, nije tada bilo nacionalnog osjećaja

u modernom smislu, ali je ipak i u tom smjeru **bilo** mnogo jasnih i određenih pojmova.

Zvuči doista paradoksalno, ali je istina: više svijesti i osjećaja za svoju hrvatsku domovinu nalazimo u Lovre Grizogona koji je svoja djela pisao na latinskom nego u Bartula **Kašica** koji je pisao na čistom hrvatskom jeziku.

Zaista smo prisiljeni izraziti čuđenje nad jednim Kašićevim postupkom. On dobro zna da piše za hrvatski narod, da piše hrvatskim jezikom. Držao je u rukama Marulićevu knjigu *Istoria svete udovice Judit, u versih hrvački složena*. **Kašicu** je to bilo dobro poznato. Znao je da je ta knjiga niknula u Splitu. Čuo je kako tamošnji narod svoj jezik naziva »arvackim«. Pozitivno znamo da je tako bilo. A ipak Kašić pravi naziv tog jezika ne spominje. Bojao se Venecije, a bilo je i nekih drugih utjecaja sa strane. I tako je u Kašićevim djelima došlo do tragikomične situacije. On, naime, jezik kojim piše čas naziva dalmatinskim, čas slovenskim, pa onda ilirskim, pa dubrovačkim. Jednostavno, zapleo se. **To** se događa redovito kad se nastoji zaobići istina. Neko mutno »slovinstvo« zamračilo mu je horizonte. To mu se ne bi bilo dogodilo da je slijedio Marulića, pa da je materinski jezik nazvao njegovim jedinim prvim imenom: »hrvački«.

Lovro Grizogon, Splitsanin, uza svu evropsku razinu i enciklopedijsku širinu svoje erudicije, nikada se nije odijelio od svoje hrvatske domovine, pa je i u svojem znanstvenom djelu ostao s njom usko povezan. Tako, na primjer, na nekoliko mjesta govori o Marku Maruliću i citira njegove pjesme (*Mundus Marianus*, I sv., str. 67L). Govori o svetištu Majke Božje na Frankopanovu Trsatu i o milostima koje je Gospa iskazala Kružiću i Pariževiću, hrvatskim borcima protiv Osmanlija (*Mundus Marianus*, II sv., posij, pogl.)." Svakako je, u tom pogledu, najljepše ono mjesto na kojem govori o Gospinu svetištu u Remetama kod Zagreba. Grizogon piše:

U ovoj kraljevini Hrvatskoj, nekoć vrlo moćnoj, a sada nemilo okljaštrenoj i potlačenoj osmanlijskom tiranijom, nalaze se mnoga svetišta posvećena časti Djevice, među kojima iznad ostalih slavom čudesa blista hram časnih otaca Reda sv. Pavla prvog pustinjaka, hram koji narod zove Sv. Marija u Remetama kod Zagreba. U tom hramu Djevica onom snagom i krepošću koja joj je dana od Boga čini svake godine lijepi broj čudesa na utjehu ove prenevoljne kraljevine... Zaista se mogu o ovoj preslavnoj Djevici ovog svetog hrama pjevati i reći riječi Baptiste Mantuanija (Lib.

" Grizogon navodi knjigu iz koje je izvadio podatke o Trsatu. To je knjiga franjevca Franje Glavinića s naslovom *Historia Tersetana*. Glavinić je živio od 1586. do 1650. godine.

I. Part.), moleći ujedno za ovu prežalosnu kraljevinu Hrvatsku: Ona (Marija) neka bude općenito utočište u nesreći; prije molbe, prije nego što zatražimo pomoć, daje milosti; prema bijednima širi majčinske ruke.« *{Mundus Marianus, sv. II, pogl. VI, gl. 38}*).

Bartul Kašić i Lovro Grizogon. Bilo je potrebno da obradimo tu paralelu. Tek smo u njoj mogli temeljito upoznati dobre i loše strane Bartula **Kašica**, ako ga promatramo kao hrvatskog mariološkog pisca sedamnaestog stoljeća. Tek u usporedbi s glavnim obrisima mariološkog stvaralaštva Lovre Grizogona, Kašićeva suvremenika i sudruga, možemo se upuštati u stvaranje dubljeg suda o vrijednosti i važnosti Kašićevih marioloških usmjerenja.^{1^}

^{1^}- Kako nam je poznato, ove godine, 1983., održava se na Malti Deveti međunarodni mariološki kongres koji organizira Pontificia Academia Mariana Internationalis. Na tim kongresima u posljednje vrijeme redovito sudjeluje priličan broj i naših maripolga, pa bude osnovana hrvatska sekcija. Tako će biti i na Malti. Glavna tema ovogodišnjeg mariološkog kongresa glasi: »Marijanski kult u 17. i 18. stoljeću«. U tim stoljećima imali smo i mi Hrvati veći broj mariologa. I o njima će se povesti riječ. Tom prilikom iznosimo ovaj prikaz o isusovcu Bartulu Kašiću, ukoliko je pisao o Mariji. Bilo je nužno da se u članku dotaknemo i Lovre Grizogona, također isusovca, najvećeg hrvatskog mariologa tih vremena.

MARTOLOGICAL ORIENTATIONS OF BARTUL KAŠIĆ (1575—1650)

Summary

A Croatian Jesuit Father Bartul Kašić (1575—1650) became well-known and famous because he had written the first grammar of the Croatian language. In the present article we are dealing with Kašić as mariologist. In order to understand better the things we are writing about we refer also to Lovro Grizogon (Laurentius Chrysogonus), the greatest Croatian mariologist. Both of them, Kašić and Grizogon lived in the 17th century, both of them were Croatians Jesuits, died in the same year, 1650.

Kašić wrote the grammar of the Croatian language in 1604 in Latin. He wrote 14 books more, all of them in Croatian. They were not his original works but adapted translations. Kašić was not an expert mariologist. However, when dealing with Croatian mariological writers of the 17th century we have to speak about Kašić because he has written the first printed biography of the Bl. V. Mary in Croatian language. Moreover, he wrote one more book about Mary: *The History of the House of Our Lady in Loreto*. Although these books are translations, nevertheless there are also original pages of Kašić in them. Even in other his books he is always at last mentioning Mary. He left also two reports about the veneration of the Bl. V. Mary in her sanctuary in Olovo, Bosnia, when the place was under the Turkish rule.

Kašić is an orthodox Catholic mariologist. In his **Writings** about the Bl. Virgin he prefers emphasizing and underlining two truths about Mary: Mary's virginity and purity and her role as our Mediatrix and Advocate. Kašić's writings about Mary strengthens our conviction that our Croatian environment, even in the 17th century, in the midst of the strongest attacks from the part of Protestants, had firmly believed in all the Catholic Marian truths, and is giving us a precious testimony in this sense.

Nevertheless, Kašić was not a theologian and a mariologist in the scientific meaning of the word. We was a writer of devotional, popular books about Mary.

As a contrast to the scanty mariology of Kašić the article points out to the magnificent building of mariology of Lovro Grizogon. Grizogon has written a huge, a really magnificent work on Mary *Mundus Marianus* in three volumes (each volume has 1,000 pages of the greatest size, in folio). Grizogon's work is at "the same time the first encyclopaedia on Mary. The work has been written very solidly, it reveals a profound knowledge of theology and mariology and a great erudition (this judgment is valid for each of the volumes). In his work Grizogon 'treated in a masterly way a true mariological outlook on the world. The work was written in Latin.

Kašić's mariology, in comparison with Grizogon's is very inadequate, in fact, poor, but it had a great advantage in front of Grizogon's: it was written in Croatian language and the people had a great profit from it. On the contrary (the simple people had almost no profit from Grizogon's Latin work. In relation to the international plan, as we have observed it, Grizogon's work unfortunately, remained unstudied, almost unknown. What a pity!